

Рецензия
от проф.д-р Весела Гюрова

на дисертационен труд на тема „Педагогическо образование на родителите“, разработен от проф. д-р Радослав Иванов Пенев, по професионално направление 1.2. Педагогика (Теория и технология на семейното възпитание) за присъждане на научната степен „Доктор на науките“

I. *Общо представяне на професионалното и научно-изследователско израстване на проф. д-р Р. Пенев.*

Проф.д-р Радослав Пенев е роден през 1959 г. в гр. Кубрат. В периода от 1979 - 1984 следва петгодишен курс на висше образование по специалност Педагогика във ФФ, СУ и придобива приравнена степен Магистър по педагогика. През 1989-1998 работи като учител във 111 ОУ „Франц Миклошич“ – град София. От 1985 до 1988 е редовен докторант към катедра „Предучилищна педагогика“, Факултет по начална и предучилищна педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“. В периода 1991-1999 е хоноруван асистент към катедра „Предучилищна педагогика“, Факултет по начална и предучилищна педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“.

През 1999 защитава публично дисертационен труд и придобива образователна и научна степен Доктор по педагогика. От 1999 е щатен преподавател в катедра „Предучилищна педагогика“, Факултет по начална и предучилищна педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“. През 2007 г. става доцент по научната специалност 05.07.01. „Теория на възпитанието и дидактика (предучилищна педагогика – семейно възпитание)“, а през 2014 - професор по професионално направление 1.2 Педагогика (предучилищна педагогика – теория и технология на семейното възпитание) във ФНПП, СУ.

Кариерното развитие на проф. д-р Р. Пенев е ясно изразено през годините на професионалното му израстване. Той е член на Факултетния съвет на ФНПП, „СУ „Св. Кл. Охридски“, научен секретар на катедра „Предучилищна и медийна педагогика“. Ръководител е на магистърски програми във ФНПП - «Предучилищна педагогика (за завършили други специалности/» и «Предучилищна педагогика /за специалности с учителска правоспособност)«. Участва в работни комисии на МОН по изработването на варианти на задължителна документация за предучилищното образование (2006, 2008), един от авторите на „Държавен стандарт за предучилищно образование“, (2015).

До 2011 е член на редколегията на научно-методическото списание «Предучилищно възпитание», лектор на РААБЕ България и НИОКСО, на сдружение «Движение Предтечи». Един от авторите е в направлението Физическа култура в Програмна система «Ръка за ръка» - 2003. Участва с научни публикации в междууниверситетски форуми (Чанаккале, Турция; Зоненберг, Германия.).

II. *Общо представяне на публикационната дейност и публикациите по дисертационния труд на проф.д-р Р. Пенев*

Публикациите по темата на дисертационния труд, заявени в библиографската справка за кандидатстването в конкурс за Доктор на науките, са 7 на брой: две самостоятелни монографии в Годишник на СУ, ФНПП, една самостоятелна монография на английски език, отпечатана в сборник, една колективна монография на чужд език (под печат), две

публикации в сборник от научни конференции (едната в съавторство), един обучителен методически комплект – „Компас за родители“.

Те са резултат и от **надгараждането на публикационната дейност** в професионалния му път: 130 публикации по проблемите на предучилищното образование, семейното възпитание, проблемното поведение и превенцията на агресията, подготовката за училище в детската градина и семейството, двигателното развитие и физическата дееспособност в детската градина, от които: 6 монографии и 3 колективни монографии; 10 студии; 62 статии и доклади в научни и научно-методически списания и сборници. 24 методически ръководства и познавателни книжки за учители, деца и родители.

Представеният **дисертационен труд** в обем от 413 страници, структуриране в 6 глави, глобални изводи, заключение, приноси и литература, резултат от научно-изследователската и проектна дейност на проф.д-р, Радослав Пенев. Литературата е представена с 231 източника, от които 63 публикации и 24 интернет-адреса - на латиница. Отделно е представено приложение към труда.

III. Критерии за оценка на дисертационния труд „Доктор на науките“

Освен това общо структурно представяне на дисертационния труд, ще се фокусирам върху критериите на оценяването на научната степен „Доктор на науките“ и оценката на дисертационния труд съобразно характеристиките му: концептуална, изследователска, селективно-формираща и доказателствено-проективна.

Първо: Концептуална характеристика на дисертационния труд.

Първа глава е обособена като своеобразна „програмна документация на дисертационния труд“ за очертаването параметрите му: Изясняват се в сравнителен план спецификата на процесите: „фамилна социализация и възпитание“, „модели на родителско поведение“, „способности за ефективна комуникация“, както и същността на „педагогическо образование на родителите“.

Тук се предпоставят **два важни центъра на концептуалност:**

- концептуалните параметри на дисертационния труд (с. 17);
- концептуални параметри на изследването (с. 18 – с. 21).

И в двата центъра (на дисертационния труд и на изследването) при представяне на **концептуалния им характер са обособени цел, обект, предмет, задачи**. За **дисертационното изследване** освен тях са систематизирани и допълнително **хипотетични конструкти, очаквани резултати** (с. 21).

В сравнителен план **се виждат известни пресечни полета на проблематиката при диференцирането на концептуалността**.

При съпоставянето на **концептуалните цели** представени от автора **в изследването целта** ограничава контингентът в „обогаляване на житейско-педагогическата култура на съвременното българско семейство с деца от предучилищна възраст“, а **целта на в дисертационния труд** се отнася до „теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родители“.

Обектът на изследването се формулира като част от обекта на труда. Като **обект на изследването** „**състоянието на фамилната констелация за сътрудничество с детската градина, системата на предучилищното образование, развитието в детството, възпитателните интеракции с децата, конфликтността и агресивните прояви в предучилищна възраст, готовността и подготовката за училище**“ (курсивът е мой) **е в по-ограничен обхват от обекта на дисертационния труд** – „адекватните условия, потенциалните възможности и интерактивните технологии за провокиране и стимулиране на отговорното родителство, и позитивното

семеино възпитание“. Аналитичният подход спрямо обекта **поставя „семеиното възпитание“ в по-висш ранг от „фамилната констелация на сътрудничество с детската градина“**, който е отделен метод и се реализира с определен контингент лица в изследването (субекти, участващи във „фамилната констелация“ по Берт Хелингер).

Обратното сечение между „част-цяло“ („семеино възпитание“ и взаимодействие „семеинство-детска градина“) е изразено при определянето на **предметите на изследване** в два плана на иначе взаимосвързани процеси – реализирането **на изследване и отразяването му в дисертационния труд**, който го представя. **Предметът на изследването** се формулира като: „възможностите за стимулирането на позитивното родителство като фактор, процес на развитие и възпитателна система за ефективно влияние, превенция на проблемното поведение и стимулиране на общуването «родители – деца». **Предметът на дисертационния труд** – „значението и ролята на педагогическото образование на родителите като форма, технология и тематика за оптимизация на взаимодействието «детска градина – семеинство“.

Систематизирани са 15 задачи на дисертационното изследване и 5 – на дисертационния труд. Изключителната прецизност за групирането им в дисертационното изследване (с. 20) в шест етапа („аналитичен“ (1 бр.); „предварителен“ (2 бр.) и „същински“ (5 бр.); „констатиращ“; „предварителен“ (3 бр.) и „същински“ (3 бр.) „формиращ“; „заключителен етап на изследването“ (1 бр.), а в дисертационния труд – в 4 задачи е породила необходимостта от избягване на повторения и вероятно **различно равнище на изследователските полета: в изследването „проучване отношението на родителите към възможностите за оптимизиране на регламентацията на българската образователна система и конкретно, на предучилищното образование“** (3 задача. в предварителния констатиращ етап) и **в дисертационния труд** – „проучване на условията, възможностите и технологиите за оптимизацията на взаимодействието «детска градина – семеинство» (с. 17, втора задача).

В концептуалната оценка важно място имат хипотезите, формулирани от автора като хипотетични конструкти и уточняването им в изследването. В „**оптимистичния вариант**“ хипотезата фокусира „педагогическото образование“, а в „**песимистичния**“ – със „системата от формиращи проекции в теоретико-експерименталния модел“. Във връзка с това имам препоръка към автора.

Ясно е, че в поясненията, направени от проф. д-р Р. Пенев под хипотезите (в т. 1.4., с. 29) се има предвид стремежът за утвърждаването на „**адитивен вариант**“, а именно „**образователната и технологична реализация на теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родителите ще създаде предпоставки за изграждането на «педагогическа рефлексия» – осмисляне и осъзнаване на педагогическите явления и преодоляване на комуникативните проблеми между родителя и детето чрез отношения на доверие, вникване в поведението, изслушване, разбиране, съпреживяване, сътрудничество, стимулиране на инициативата, самостоятелността и индивидуалността, градивни насоки за адекватна действеност“**. Видно е, че в трите варианта на формулировки на „**хипотетичните конструкти**“ присъстват три различни центъра, които авторът се опитва да съподчини – „**педагогическа антиципация**“, „**педагогическа култура**“ и „**педагогическа рефлексия**“, но освен в теоретичен, те ще влияят върху експериментално-изследователския аспект при доказване на значението на модела, априори в изследването.

В концептуалната оценка, според публикуваното от автора, се предлагат за анализ и **„очаквани резултати“**. В извеждането им авторът не случайно отново има предвид: *„житейско-педагогическата култура и практико-приложните умения за ефективно възпитателно влияние“* (като първи резултат), *„компетенции“*, *„тематиката и технологията за педагогическо образование на родителите“* (втори резултат), *оптимизация на стратегическите, технологичните и съдържателни приоритети във взаимодействието „образователни институции – семейство“* (трети резултат). **Вижда се ясно, че те са част от приносните моменти на „докторския на науките“ труд и аз ще ги оценя в този им аспект.**

Второ: анали и оценка на изследователската същност на дисертационния труд.

По отношение на **изследователската оценка на дисертационния труд** за „Доктор на науките“ мога да потвърдя **високата си оценка на представения богат емпиричен опит**, резултат от съчетаването на информативни по своята същност методи на изследване.

Тук, според изискванията, в рецензията ясно трябва да се отговори на критерия доколко е установена разликата между хабилитационния труд за званието „Професор“ и настоящия дисертационен труд с неговия **иновативен характер**.

Иновативният характер в изследването е всъщност зависим от концептуалната му същност, доколкото се анализират избраните фактори за съставянето на цели, хипотези, условия за проверката на целите – изследователските задачи.

Мога да потвърдя разликата между тях в годините на професионалната утвърждаване на проф.д-р Р. Пенев относно същността на изследователската фаза, свързана с обновяването на изследователските решения за въвеждането на иновации при разработването и прилагането на моделите, както и за доказването на предимства пред алтернативи. Изключително важни за мен в този план са представените **формиращи проекции не в констативните етапи**, а в отделен специално обособен **етап на промяна на установените тенденции в иновативно-моделен формиращ етап**.

Приветствам сравняването на резултати от **предварителен етап** на констативното и на формиращото проучване. Оценявам го като **демонстрирана прагматичност**, авторът да не се отказва от доказани актуални резултати по проектна и учебителна изследователска дейност, а да ги подчини на целта, хипотезата и задачите в настоящия труд.

Резултатите с констативен характер са осигурени от: над 15 000 родители на деца от предучилищна възраст, над 1 700 педагогически специалисти и над 120 студенти педагози.

Обработени са анкетни данни и въпросници, реализирани тренинги, чиито резултати са анализирани в качествено отношение и са представени, съобразно изискванията за научно изследване в таблици и диаграми. Този обхват на изследвани лица в обекта на изследване безспорно респектира и **потвърждава положителната ми оценка като рецензент** на изследователската същност на дисертационния труд, така че, както ще отбележа по-долу накрая, **обективното оценяване е предпоставка за качествен прецизен и научен анализ, т.е. констативно характеризирани мащабен принос на изследването.**

В тази част трябва да отбележа и **системата от критерии и показатели**, които освен с общ характер на **констатациите в предварителния етап** (пол, населено място, образование на родителите, структура на семейството, брой, възраст на децата, вид на образователната институция) представя и **проблемни области** за диференцирането им:

- „взаимодействието „детска градина-семейство“ (с. 113);

- „възможности за оптимизация на регламентацията на българската образователната система“ (ЗПУО, 2016; с. 114).

В *същинската част на констативния експеримент* по отношение на критерии и показатели са систематизирани отново *проблемни области*:

- „специфика и динамика на агресията в предучилищна възраст“ с *блокове* по: „параметри на агресията в предучилищна възраст“ (с.120); „конфликтни ситуации и групова динамика във взаимодействието с връстниците“ (с.125);
- „житейски и възпитателни ориентации и интеракции на съвременните родители с *блокове*: „житейски портрети и поведенчески особености на децата“ (с.133); проекти за развитието на децата от предучилищна възраст“ (с.134);
- „ориентации на родителите към феномена „агресия“ в предучилищна възраст и влиянието на семейството с *блокове*: „ориентации към спецификата на „предучилищната агресия“ – семантика, прояви, фактори на влияние (с.138); „представи за посланията на детското поведение при непослушание, конфликтност и агресивност, и собствената реактивност като модел на родителско поведение“ (с.140); представи за влиянието на средствата за масова комуникация и връстниците върху развитието и агресията в предучилищна възраст (с.140); параметри на училищната готовност и подготовка за училище в семейството и детската градина“ (с.148); „проекти за мотивация към ученето и обучението в училището“ (с.148); „нагласи на родителите към образованието и обучението в училище“ (с. 151).

На същинския етап на констативния експеримент участват 71 директори на детски градини. Извършена е експертната оценка на проявите на просоциално поведение, конфликтност и агресивност на 6039 деца. В експертната оценка на проявите на просоциално поведение, конфликтност и агресивност на децата участват 523 детски учители (с.154).

Определено по този критерий *оценката на дисертационния труд е изключително висока и с респект към изследователската дейност* на автора по натрупване, обработване и систематизирането на емпирични данни. В този смисъл той отговаря на необходимостта научната степен да демонстрира богатство и задълбоченост на интерпретирането на научни факти, процеси, явления, връзки, тяхното регистриране и класифициране по посока на хипотезата и на задачите.

Трето: анализ и оценка на селективно-формираща същност на дисертационния труд.

Всъщност формиращият експеримент, както вече подчертах нееднократно е най-важната иновативна система за обективно оценяване от рецензента, където се търсят:

- *количествено доказан ефект на промяна с корелации* за доказването на новите хипотези;
- *статистически потвърдени предизвиквани промени във факторния анализ* – най-важно в едно дисертационното изследване;
- *обективно оценяване на анализа на резултатите.*

Количественият параметър и тук е приносно определен като *мащабен*.

Апробирането на модела е реализирано с 8000 педагогически специалисти, 2 800 студенти 800 родители; системата е апробирана 200 деца и 200 родители (приложен е моделът към тях):

- Презентация на модела в периода 11.2012 – 02.2013 с 95 директори на детски градини, 376 детски учители.
- Апробация на модела – обучение на педагогически специалисти и студенти: 2008 – 2012: 2543 директори на детски градини; 5624 детски

- учители; 4 педагози на детски ясли; 10 медицински работници; 2850 студенти и специализанти.
- Аprobация на модела – педагогическо образование на родители. детски градини 2008 – 2012 с 936 родители на деца от предучилищна възраст.
 - Аprobация на модела – превенция на агресивните прояви в детската градина и семейството през периода 2011 – 2013 с 223 деца от предучилищна възраст.и с 8 детски учители.
 - Интерактивен тренинг: игрово-познавателни ситуации с 5-7 г. деца, 221 студенти; 186 родители-студенти.
 - Аprobация на модела с педагогическо образование на родители над 200 родители в курсове и семинари по инициатива на детски заведения, издателства и фондации, по тематика, свързана с ефективното семейно възпитание, проблемното поведение, превенцията на агресивните прояви, готовността и подготовката за училище.
 - Аprobация на модела с педагогическо образование на над 4200 родители чрез методическа тематика по обучителния пакет «Компас за родители», в дипломни работи на студенти по проблематиката на семейното възпитание и взаимодействието «детска градина-семейство»

Системата от форми и методи в същинския етап обхваща: интерактивен тренинг, анализ на ситуации, обсъждане на казуси, беседи, ролеви игри, дискусии, интервю с деца, образователни филми.

Като резултати са интерпретирани и обобщени данни за:

1. Социологическия профил на съвременното българско семейство, с резултати с потвърждаващ характера на българското семейство от предходни публикации;
2. Потвърждаване на ролята на детската градина и училището като фактори за реализацията на задължителното предучилищно образование – „детската градина“ се определя като фактор за реализация за задължителното предучилищно образование.
3. Потвърждаване на позитивна оценка за подкрепящата информация за съдържанието на формиращия модел: връзка семейство и електронни медии, спецификата на семейното възпитание, взаимодействието образователна институция, семейство, тематика на педагогическото образование на родители.

Статистическите методи (с. 166) за обективно оценяване на резултатите са:

- **Алтернативен статистически анализ** за значимостта или достоверността на разликите между две сравнявани процентни величини;
- **Вероятностен метод за установяване на коефициент на съотношение** между цялостната популация и извадка на случаен принцип чрез систематичен избор за всеки елемент;
- **Установяване на статистическа значимост чрез коефициент Т-критерий за процентното отношение** между сравняваните величини и потвърждаването на значимостта на различията (от малка до съществена);
- Математическа обработка на данните от самооценката на педагогическата култура и проектите на личността чрез установяването **на рангови величини.**
- Статистически **непараметричен корелационен тест**

По отношение оценката ми по третия критерий **за селективно-формиращата характеристика на дисертационния труд** за количествено доказан ефект на промяна, обвързан със статистически потвърдени методи и начините на обективно

оценяване на анализа на резултатите мога също да потвърдят **положителната си оценка на рецензент.**

Четвърто: анализ и оценка на доказателствено-проективната същност на дисертационния труд

Всъщност тя е свързана с **оригиналността на изследователския модел; неговата представителност, прецизност, научна аргументираност и доказателственост.** Тези критерии се отнасят и до обобщените резултати по задачите на изследването за доказването на хипотезата.

Те са, според мен, отправна съдържателна част на глава пета **„Модел за педагогическо образование на родители“** (с. 309) по отношение представянето на резултатите от апробирането на модела, аналитичните оценки и изводи.

Тук в труда се започва с актуалността на модела, от гледна точка на образователните приоритети и социалните реалности на функционирането на семейството в обществото. Ключовата парадигма за това авторът определя в разбирането, **„че детската градина винаги трябва да се възприема като институция, допълваща семейството и че основна нейна функция е да подпомага, а не да ръководи процеса на семейно възпитание** (бел. авт. по цитат на А.С. Макаренко, 129), а от друга страна се използва личностно-ориентирания подход към родителя, **поставящ го в центъра на процеса на общуване с педагога (с.312).**

Тук ще използвам още един важен за мен цитат на проф.д-р Р Пенев: **Теоретико-експерименталният модел приема за своя основна ориентация визията „От родителя – към детето“ и поставя в концептуален план в центъра на взаимодействието „педагогически екип – семейство“ проблематиката на взаимоотношенията „родители-деца“, а в семантичен възприема сътрудничеството не като ръководене, а като подпомагане на семейното възпитание (с. 313).**

В приложението на модела обаче, така биха се игнорирали случаите, когато детето не е ценност в живота на семейството, самото то няма позитивни послания към педагогическия екип за детето си, а взаимоотношенията „родители-деца“ показват липса на семейно възпитание в позитивните му измерения. Намирам, че тази формулировка е в известно несъответствие с извеждането на друга теза на автора в заключителните интерпретации (с. 395).

На с. 314 родителите са определени от проф. д-р Р. Пенев като **„клиенти на образователните заведения“** и сътрудничеството с тях се реализира в зависимост от условията на региона и населеното място, етническият произход, социалният статус на семействата и спецификата във възпитателните им ориентации. Според мен **родителите трябва да бъдат (както и той посочва в теоретичното проучване) партньори, субекти във възпитанието, обучението, социализацията, като цяло в образованието на децата си** и функциите на модела трябва да бъдат обосновани в тази посока като **трансформации в позитивен план, статистически потвърдени.** На тази основа се представя **методология на теоретико-експерименталния модел „Компас за родители“.**

При излагането на експерименталния модел се обособяват принципи, които всъщност трябва да гарантират подходите на практика. В технологията на обучението по комплекта, по-надолу в изложението, се налице **подходи, но не и принципи**, които пък се отнасят по-горе до **реализирането на експерименталния модел „Компас за родители“.** В тях се търси **вариативност**, следователно той трябва да се проследи като модулно реализиране на експеримента. Релацията **подходи на експериментален модел „Компас на родители“ и принципи на обучение в „Компас за родители“** като технология намирам **за по-подходящ вариант на структуриране на модела.**

Всъщност така посоченият комплект е вид материализиране на конкретната система от методически средства. Посочените в т. 5.3. (с. 315) не се осигуряват от самото средство в практиката, а е инструментариум за взаимодействието между родител, учител (учител, студент), автор-изследовател.

В контекста на вариативното приложение на модела, което аз откривам, не е **ясно мотивирано приложението му като възрастов контингент** – родители с деца от 2 до 8-годишна възраст в контекста на целите, предмета, обекта на дисертационното изследване, както и на **адитивната хипотеза, поради което имам бележка по-долу**.

На с. 320 се представя и самият наръчник за учители „Компас за родители“, който отново е очертан с методология/приоритети, форми и методи, формиращи параметри на образователното съдържание, разпределение на тематиката, съобразно възрастта на детето, т.е. тук има **нов център за определяне на технологията на обучение – детето в семейството**. Така става ясно, че детската градина фокусира центъра върху родителя в педагогическото образование за родители (с. 312, с. 313), а учителният пакет за обучение на родители - върху детето.

Организационно се задават **четири варианта** на реализирането на обучението (с. 321 – с.322). Обособени са и **варианти на учебни пакети/теми** (общо три на с. 322 – с.323), **варианти за оценяване** на тематиката и технологията (приложение 11), **варианти на самооценка**, обобщен вариант на оценяване на проблематиката, **варианти за проучването ориентациите на децата**, превенция на агресивните прояви, всички маркирани в подпараграфи на с.325 – с.326 (общо шест заглавия в две страници текст).

Анализът на реализирането на резултатите от формация експеримент обхваща 10 страници (с.327 - с. 337). Резултатите се представят по предварителния и същинския етап на констативното изследване, по посока на предварителния и същински формиращ етап **като резултати, постигнати със специалистите педагози и със студентите, резултати по апробацията на модела и превенцията на агресия**. Заключителният етап се интерпретира като **оценка на модела от потребителя** (с. 357).

Систематизирането на информацията при обобщаването ѝ в глави пета и шеста е извършено на входа на апробацията на модела в три диаграми (№№ 87, 86, 85) и съответстващите им таблици, а на заключителния етап в девет диаграми (№ 88 до № 97), като в тях съществени различия са илюстрирани главно по полов признак на родителите (мъже-жени). Отчита се статистически **потвърдено значително по-високо оценяване на постиженията от женския пол** спрямо показателите на проверка.

Глобалните изводи са обособени също по етапи с точкуване от с. 370 – с. 386, а **изводите от формация експеримент** са структурирани от с. 386 - с.391.

В **заключението** (с. 391-с. 394) се обособяват подпараграфите за водеща роля на детската градина в социално-педагогическата система (с. 392), за детето в центъра на педагогическия процес (с. 392), за отговорно участие на семейството (с.393) и за ключовата роля на учителя (с. 394).

Трудът завършва с формулировката на с. 395, че **„интеракцията “образователни институции – семейство” изисква равнопоставеност и сътрудничество, ориентирано към спецификата и възпитателните приоритети на всяка от страните. Степента на различие и противоречивост е адекватно условие за постигане на многообразие в единството на общественото и семейното възпитание и показател на позитивна динамика на взаимодействието между тях“** (бел авт.- курсивът е мой). Разбира се – нея приветствам, както отбелязах в сравнителен план с тази на с. 313 и ѝ отдавам като рецензент предимство.

IV. Оценка за приносния характерна дисертационното изследване за научната степен „Доктор на науките“:

1. В **теоретико-систематичен план** потвърждавам, че за получаване на научна степен „Доктор на науките“ са налице теоретични обобщения на научно-приложни проблеми, които съответстват на съвременните постижения на педагогическото образование и с това са научно-приложен принос. Въз основата на сравнително теоретично изследване е извършено обогатяване на понятийния характер на определенията за:
 - **фамилната констелация** като социализиращ фактор за общуването „родители-деца“, проблемното поведение и агресията;
 - **„фамилна социализация и възпитание“** като социален феномен;
 - **„модел на родителско поведение“** като сложен комплекс от прояви в общуване на родители и деца;
 - **„формиране на способност за ефективна комуникация“**, свързана с емоциите и чувствата и тяхното адекватно разбиране в контактите на родители и деца;
 - **„педагогическо образование на родителите“** като важен фактор за европейско ориентирано институционално образование и неговите параметри във взаимодействието.

Така се допринася за уточняването на научния апарат на педагогическите науки с категории, отразяващи общите и съществени страни, признаци, връзки и отношения между субектите в образователното пространство.

2. В **експериментално диагностичен и приложен план** оценявам положително **разработената и апробирана авторска методика за проучване** на:
 - **визията на съвременното семейство** за взаимодействието с детската градина основни акценти (показатели), позволяващи уточняването на състоянието в институционален план;
 - **житейско-възпитателните ориентации на съвременните родители** с методически ориентири за проучване ориентацията на родителите, (само)оценката на възпитателния стил, внушаваните позиции към децата и методите за възпитаването им;
 - **отношението на семейството към феномена „агресия“** в предучилищна възраст с диагностични акценти, факторите, провокиращи конфликтност и агресивни прояви в предучилищна възраст, собствената реактивност като модел на родителско поведение, ориентацията към влиянието на средствата за масова комуникация в предучилищна възраст;
 - **ориентацията на родителите** към готовността и подготовката за училище методически ориентири, проектите за мотивация към ученето и обучението в училището и подготовката на децата в семейството, показатели за интервю с деца от подготвителна група/клас с цел проучването на представите и мотивацията им за училищно обучение.

Така се допринася за систематизирането на научни резултати, който са обосновани и доказана хипотеза, вследствие на проведени системни и конкретни научни изследвания.

3. **Приложно-експериментален и формиращо-проективен план** откроявам следните приносни постижения:

- Разработен е и реализиран е теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родителите, обосновани са подходи, възможности за **самоусъвършенстване на педагогическата култура**.
- Систематизирани са варианти на приложение н модела с тематично съдържание и с **ориентация към възрастта на децата в семейството**.
- Проучени и очертани са тенденции, очертани от приложението на модела и влиянието му върху на позитивното родителство; **взаимодействието «образователни институции семейство»**;
- Обяснени и категоризирани са прояви за **влияние на електронните медии върху децата**, за проблемно поведение и превенция на агресивните прояви;
- Характеризирани са резултати от процеса на изграждането на **подготовка за училище**.

Така потвърждавам, че в научна област на педагогиката и по-конкретно семейната педагогика моделът е с непосредствена практическа приложимост и оригиналност на използване в предучилищното образование, съобразно избора на изследователската теза и методите за изследването и доказването ѝ от автора.

4. Мултиплициращ методико-практически ефект се състои в следващите резултати:

- Представена е и е апробирана технология за обучение, наръчник за обучители, което гарантира лесното използване на модела в ежедневната практика на педагозите;
- разработени са варианти на образователно съдържание, включващи диагностични и формиращи проекции, подкрепяща информация и мултимедийни продукти в помощ на студенти, родители, учители.

V. Бележки и препоръки към оформлението на дисертационния труд:

- ✓ Бих препоръчала за последващо издаване на труда да се извърши **коректно научно и стилово редактиране при йерархизиране на концептуалните параметри** – в изследването и в дисертационния труд.
- ✓ Налице са терминологични несъответствия в концептуалното сравнително оценяване на труда и на педагогическото изследване – предмет, обект, задачи, които влияят върху **в експериментално-изследователските резултати и обработката им**.
- ✓ В съотношението между **обект и предмет на изследването** и на дисертационния труд има необходимост от научно прецизиране поради съдържателно препокриване на използваните категории в различно съотношение: „системата на предучилищното образование“, „възпитателна система за ефективно влияние“ и др. с. 17; „интерактивните технологии“, „форма, технология и тематика за оптимизация“ с.17.
- ✓ В психолого-педагогически план използваното съчетание **„очакван резултат“** семантично се свързва с изследователските цели (проектна дейност или учебна програма, образователен стандарт) чрез общоприета стандартизация и степени при достигането на резултатите. **В докторския труд**, според мен, те трябва да се съотнесат с анализа на **изследователските резултати**, със заключението и изводите, както и с приносите на дисертационния докторски труд.
- ✓ Не намирам, че от самото начало дисертационният труд се определя от **програмна ориентация** – те са творчески процес, непрограмиран и проективен,

но не и програмен или планов, както и реализирането на самото дисертационното изследване, още повече, че в хода му не е възможно съобразяването с точна програма, а по-скоро с етапни резултати, които по нов начин се обвързват с хипотезата, задачите и критериите.

- ✓ Необходимо е пояснението от автора за ролята на съотношението „оптимистичен/песимистичен“ в извеждането на хипотези за приемането и отхвърлянето на **предположения като алтернативна хипотеза** (променливите величини, естеството на резултатите, спецификата на факторите и условията са ефект от реализирането на модела) **или нулева** (нулева разлика, нулев ефект от реализирането на формиращите проекции).
- ✓ Смятам за важно в табличен, в графичен, т.е. количествен, така и в текстов, аналитичен и качествен аспект да се представи текст за потвърждаването или отхвърлянето на алтернативна/нулева хипотеза. Представените 45 таблици и 98 диаграми в труда не съдържат ясно открито потвърждаване на корелационните връзки по отношение на модела и зададените в „адитивната“ хипотеза предположения за: **«педагогическа рефлексия» - осмисляне и осъзнаване на педагогическите явления и преодоляване на комуникативните проблеми между родителя и детето чрез отношения на доверие, вникване в поведението, изслушване, разбиране, съпреживяване, сътрудничество, стимулиране на инициативата, самостоятелността и индивидуалността, градивни насоки за адекватна действеност**. Те трябва поотделно да се докажат със статистически значими различия преди и след използването на модела в контингента от изследвани лица. Такива изяви има само в таблици и диаграми по полов признак в заключителния етап на труда. Липсват таблици с корелационен анализ за потвърждаването на хипотезата и отхвърляне на нулевата спрямо „адитивната“ хипотеза, която аз приемам за алтернативна в изследването.
- ✓ Участващите в теоретичното проучване и в констативния етап 2 – 3-годишни и 8 – 12 - годишни деца трябва да бъдат представени съобразно етапите, конкретните цели и задачи и чрез методите за доказването на хипотезата. Те като контингент нямат подобаващ център на сравнителен анализ на резултатите в представените приноси (с.349 – с.353).
- ✓ Необходимо е уточнение за спецификата на „подпомагането“ като социална функция на детската градина и на същността ѝ като образователна институция според ЗПУО. Тези две функции имат съвършено различна същност, използването на документи за интерпретирането им не ги съвместява, а и в **дисертационния труд в нито една от трите хипотези не се съдържа терминът „подпомагане“**.
- ✓ Изложенията на текста в труда и особено в глава пета и шеста е с преобладаващо **изброяване на информация с номериране** или с най-различни знаци от цифрови до тирета, точки, стрелки, емотикони и други технически ресурси за подреждането ѝ. Използвани са и неномерирани центрирани маркирани заглавия, без неномерирани таблици (349-353). Това не съдейства за ориентиране в подструктурите на експерименталното изследване, а затруднява схващането на цялостния му характер и функции.
- ✓ Идеята за приложимост на модела в Национална програма за предучилищно образование, раздел „Взаимодействието „детска градина – семейство“ е само неodobрен проект. Това предложение е подходящо да се трансформира по отношение на приложимост на програмна система (с. 317).

- ✓ Допуснати са технически грешки и неточности – „диагностичния експериментариум“ (с.163); „образователни заведения“ (с.314).

В заключение:

Като се основавам на положителните се оценки по изброените по-горе критерии за рецензиране на дисертационния труд, на потвърдените приноси за значението му, изразявам положителната си цялостна оценка за дисертационното изследване, представено в труда и предлагам на членовете на научното жури да присъдят на проф.д-р Р. Пенев научната степен „Доктор на науките“ по професионално направление 1.2. Педагогика (Теория и технология на семейното възпитание).

25.08. 2017

Рецензент:.....
(проф.д-р Весела Гюрова)